

iskovalci — samo na dvojen način: ali postanejo Slovenci tudi po zavesti ali pa izgube tudi objektivne znake slovenstva in se ponemčijo tudi po jeziku. Zato je pa tembolj važno vprašanje vzrokov tega kriččega nesoglasja med objektivnim jezikovnim stanjem in subjektivno narodno zavestjo. (Dalje.)

Ekvinokcij

Anton Debeljak

Učakal spet sem čas enakonočja.
Vladarsko žezlo Sušec si lastí.
Nemir drhti od hoj in iz hrastí,
vihar vrši prek polja in pobočja.

Že slednji stvor iz plodnega območja
kleče ljubezen sveto zdaj časti,
nikjer ne vidi zanke ne pasti,
kaj naglo zdaj se najdejo sozvočja.

Kako pa s tabo, počrneli panj,
pomladna vihra ti osrčje stresa,
še v sebi čutiš krila plodnih sanj?

Kar slutim, da zdaj zdaj odpreš očesa,
da z vsakim vlakencem se braniš konca
in tiho vpiješ: Sonca, sonca, sonca!

Svoboda

Ferdo Kozak

I.

V večer je zavrnil vlak in razsvetljena vrsta vagonov se je utrnila skozi predmestje. Soj steklene mesečine je ostal na mokrih tračnicah za njimi, oblaki pare po golem grmovju.

Praga—Pariz—London!

Sedaj sede v zakurjenih kupejih tisti, ki odhajajo, in pod njihovimi sedeži grmi pesem železnih koles. Nekateri se pri oknih še poslavljaajo od mesta, drugi so že privlekli iz kovčegov knjige ali volnene odeje, iz kota je zadišalo po pomarančah. Nekdo se smeje, zunaj vriska stroj.

V tak zakurjeni kupe se je stisnila tudi moja želja.

Že nekaj mesecev odhajajo znanci kakor otroci razigrani v svet. Kadar se kdo vrne, mu čudno gore oči in po navadi se zapre doma in ga ni teden dni in še več na spregled. Boji se za svoje spomine, da bi se ne umazali v gnilem vzdušju.

Že nekaj mesecev odhaja tudi moja želja z njimi.

Ko me je prvič vsega presunilo, sem prisluhnil vase.

Praga? Pariz? London?

Dà, samo toliko, kakor če ležeš poletnega dne v razbeljeno reber in si s čisto studenčnico očofaš obraz in prsi in vrat. Samo toliko, da se otreseš zatohle domačije; zakleta v svojo omejenost in manjvrednost, v svojo sramotno zaostalost in mlačnost ždi v megli in blatu in ljudje si za zapahnjene durmi in zadelanimi okni pijo zaspano, usmrajeno kri.

Dà, otresti se vsaj za kratek čas te groze molčanja, tega brezumnega prežvekovanja misli, ki ti s svojim neprestanim vračanjem vzdigujejo v želodcu slabost in gnus v duši. Pozabiti naš skrotovičeni notranji obraz in vso njegovo licemersko hinavščino, oči pobešajočo prevzetnost, laž in sočloveku srce prebadajoči zagrizeni fanatizem. Pozabiti naš pohabljeni makiavelizem, ki hodi v copatah po mrtvih cestah in z zlobno roko ugaša človeško misel, resnico in žejno mladost. Pozabiti in biti nekje na svetu človek med ljudmi, spoštovati in čutiti spoštovanje človeškega duha!

Pozabiti? Otresti se? Morda uiti?

V globoko noč odpiram okno in prisluškujem grmenju vlakov v teminah. Kakor bi vabili s seboj v tisti veliki, daljni svet, kjer živi čistost človeških zadev! Kakšna radost, zadihati ta zrak, zdaj, ko pada zoprna tema na svet in davi nemirnega duha, da ne more pričati za svojo resnico.

Toda ne! Slast — in morda še večja slast — je življenje s čisto vero, ki vre iz razbolene zemlje kakor kadeča se kri iz odprte rane in za katero sleherni trenutek veš, da bo očistila tebe in druge — vse naše pokolenje.

II.

Pred leti sem v tujem mestu često zahajal v živalski vrt. Še danes se spominjam velikih dreves pri vhodu in belega zidu v ozadju. Pred njim so v širokih gredicah žarele rdeče in oranžne glicinije, ob stezi je gorel pas rumenih gladijol. Na drugi strani so bile kletke in v eni izmed njih lep, črn panter.

Vsakikrat, kadar sem posedal pred njegovo kletko, je ležal natanko na istem kraju, tik ob rešetki, in tiščal glavo v železne drogove. Zelenkaste oči so mrliško odsotne strmele vedno v eno smer, za mimoidoče se niso niti zmenile. Ležal je kakor senca, teman in bridek, čeprav mu je včasih veselo solnce posijalo na modrikasto črno dlako. Samo redkokdaj se je nenadoma zganil; tedaj je planil pokonci in neslišno zdirjal po kletki. V ozadju se

je pognal v leseno steno, zdrknil ob njej na tla, se kakor osramočen priplazil k rešetki in črna senca se je zopet zrušila ob mrzlem železu.

Zgodilo se je nekoč, da je prisedel k meni človek, ki ga nisem poznal. Čisto tiho je bilo v parku, le štropotanje vode je bilo čuti, ki se je iz vrtnarjevih brizgalnic razlivala po cvetju. Panther je z žalostno vztrajnostjo strmel preko zidu v modrino neba. Tedaj je mož kraj mene izrekel čudno misel.

„Čudno,“ je dejal, „kako narava sovraži človeka! Večen boj na življenje in smrt.“ In lagodno premišljujoč o zveri v kletki je pristavil: „Poglejte to beštijo! Izpustite jo, pa bo požrla vas in mene. A tako bo poginila od svoje lastne hudobne krvi, ker se noče sprijazniti z usodo.“

Misel me je vznemirila, vendar nisem odgovoril. Dolgo sva molče sedela pred črno senco v kletki, dokler se neznanec ni dvignil, se dotaknil s prstom klobuka in počasi krenil po stezi dalje. Gledal sem za njim in sam nisem vedel, zakaj mi je bil tako nerazumljivo tuj in skoraj zoprn.

Malenkosten dogodek v življenju, drobiž iz davne preteklosti, bi dejal, toda misel neznanega moža je ostala v meni in leta je niso mogla izbrisati iz spomina. Nasprotno, vedno bolj živa mi stoji pred očesom duha, vedno jasnejša, kakor bi prerasla čas, kakor bi jo izrekel nekdo šele včeraj, ali morda prav danes, prav tako mrzlo preudarno, kakor tisti neznanec iz mojih mladih let.

Misel o hudobni krvi!

Ob njej raste v meni odpor, ki se mi zdi skoraj neopredeljiv, ki pa je vendarle izraz nekega zelo jasnega občutka. Odpor zoper človeka, ki je iztrgal ubogo zver iz njenega, po naravi danega redu, da je poginila sredi nadute civilizacije, in je ta red zaznamenoval s sovražnim imenom „hudobna kri“. Ujeti panter je le podoba — toda za gospodarja prirode so značilna dejanja zoper svobodo rasti, njegov uporni boj zoper vse, kar v svoji slepi nagonski sli ne pozna smrti, kar se večno izpoveduje, razdaja in obnavlja, kar pozna le en zakon — življenje.

Zdi se mi, da je v tem nek čuden, usoden nesporazum po sredi, ki nas peha v borbo na življenje in smrt. Čutim ga, toda vzrokov zanj ne morem dojeti. Kdaj in zakaj si je človek prisvojil oholo pravico, da sme samovoljno posegati v naravo stvari? Morda pa ni ta krvniški poklic zaključek logičnega razvoja, pač pa le posledica neke tragične pohabljenosti človeške notranjosti, ki ruši njeno ravnovesje in kotí dolgo vrsto temnih, surovih instinktov v njej. Ko pravim pohabljenost, bi rad s to besedo označil tisto stanje v človeku, ki se mi vendarle zdi, da bistveno odloča o duhu in usmerjenosti vsega njegovega nehanja na tem svetu. Dokler ni človek nič več kakor živa celica v naročju stvarstva, ki vdano in s skrajno napetostjo izživlja svojo dano moč in vsebino, je povezan z vsem živim okrog sebe v harmonično rast, katere najslajša sreča je radost življenja. Brez te radosti, ki jo zaznavamo v sebi kot luč ljubezni, pa so ljudje kakor ogluše

kreature, ki ne dojemajo več govorice časa in sveta okrog sebe. Brez te ljubezni se iztrgaš iz obče skupnosti in povzdigneš svoj lastni bedni obraz v oltar. Zgrešil si stezo v večnost in v mrzli samoti te popade strah nad strastnim snovanjem stvari okrog sebe. Ti občutki so v zadnjem bistvu pravi vzrok vseh pretiranih gest, vseh krčevitih poskusov, pridržati v tresočih se rokah vsaj hipec večnosti, premagati smrt in zlomiti zakone, ki vladajo nad življenjem. Iz teh občutkov raste človek — tiran: pest, ki ubija, nasilje, ki duši resnico, demon, ki mu je najvišji smoter slepa, neodgovorna oblast. Njemu ne more biti zemlja s svojimi bridkimi bolečinami nenehnega porajanja, zemlja s svojo opojno, nemirno divjino, zemlja s svojo sveto lepoto — z drugimi besedami: spol, svoboda, lepota — njemu ne more biti vse to nič drugega kakor nevarna, prezirana, pošastna „hudobna kri“.

„Izpustite to beštijo, pa bo požrla vas in mene!“

Tisočletja star krik, tisočletja stara borba zopet naravo stvari. V kolikerih načinih je že pretresala svet, pa bodisi v znamenju to- ali onostranstva! Kolikerič je ta krik že bičal uboga človeška srca in jih razvnel v strašnih strasteh!

Danes ga čujem, kako zopet odmeva preko sveta. Kakor iz apokaliptičnih ust se glasi, ki govore z več jeziki hkrati. Krik zoper lakoto srca in telesa, zoper žejo po resnici in obenem krik zoper duha: „Antikrist prihaja!“

Ob njem so se v davnini množice žive pokopavale ali pa se sežigale v molilnicah, ob njem se je človek kakor preganjana zver zvijal v božjastnih krčih ali pa v trumah begal po javnih trgih in si, napol nag, do krvi bičal svoje izstradano telo. Bedna kreature, ki ni vedela, da v temi duha tepta svojo lastno izmučeno dušo! Sovraštvo do sveta je vodilo roke, da so zastirale davnih mojstrov svetle privide na zidu in platnu, da so užigale grmade, na katerih so čista telesa čakala na svojo strašno, toda vse očiščujočo smrt. Ali čemu klicati davnino na pričo! Moj spomin bo hranil do groba tvoj mrtvaško blede obraz, mati, ko ti je nekega solnčnega dne jezik mrzlega srca z grmečo besedo razkladal grozote pekla, ki si ga neki neizbežno zaslužila z branjem brezpomembne, toda prepovedane knjige.

Danes je tudi na tvoje čelo, tvorec, ki se z ljubeznijo bližaš tej svoji ponižani in zapostavljeni zemlji in se strahoma dotikaš njenih ran in bolečine, užgan sramotni žig heretika. Brezpravje človeka, njegova žalostna izgubljenost in obupno otepanje za najprimitivnejšo pravico sleherne kreature, za kruh, pa njegova otroško živa vera — to je bojda le senca, ki je zastrla vzvišenost vsega duhovnega. Kakor da se ni skrivnost življenja vtelesila na tej zemlji, kakor da ne klije njena živa podoba iz te prsti, s potoki najdragocenejše krvi posvečene! Kdor si dvignil svoj glas o dostojanstvu človeka, si slepec, ki tavaš po somraku praznega posvetnega nehanja. Kdor sanjaš o radosti množic, ki bodo vstale iz krvi in blata, da jim duša vzcete v dostojnem sožitju in plemenitejši pravici — ti se ponižuješ

k tvarnosti. Mrzlim srcem je želja, da bi milejša sreča obsijala dom človeka, premalo; sen o dozorelosti duha, ki bo iz nagibov spoznanja pretehtaval dobro in zlo — premalo, vse premalo! Tvorce, ki govore o tem, zaznamujejo z znamenjem gobave manjvrednosti.

Toda ne! Resnice naše so v svojem jedru vendarle stvari narave, ker so kali novih vegetacij. Odtod tudi nikdar utešena žeja „hudobne krvi“ po nenehnem, svobodnem snovanju v življenju. Vsa borba zoper njo so konec konca samo špekulacije, ki brez instinkta in smisla za večno živo snov poskušajo ovladati življenje kot enkratni prizor in morejo voditi le v smrt. Zdravo materinstvo zemlje jih neslišno odriva v pozabljenje, kadar dozori čas.

III.

Ni dolgo tega, ko je nekdo prenašal med nami besedo o svobodi kakor ubito jajce in ni vedel, kam bi jo položil, kako obrnil: ali je resnično taka nezaslišana dobrina, biti svoboden, in ali ni morda celo mnogo slajši in plodnejši le sen o njej; kakor je jetnik bolj poln dobrote in toplih čustev, če le skozi rešetko hrepeni v polja, gozdove, k ljudem. Nevednež, ki se ni zavedel, da svoboda ne more biti predmet špekulacij nezainteresiranega razuma in da le v vročici živo prizadetega srca razodene svojo opojnost in smisel.

Svoboda: plemenita iluzija, ali prav tako plemenita vera — vrednota tolikih slavnih in pogumnih življenj, najbolj okrutna strast, begotni pojem, ki se ne da obseči in ki se nepopolno vtelesa v naši vsakdanji stvarnosti, prinašajoč vedno znova smrt in življenje hkrati! Kadar premišljuje o njej in se skušam prebiti do njenega pravega jedra, se vedno znova vračam k primerjavi dveh svetov, s katerima so tako usodno povezana dejanja narodov in posameznikov na tem našem planetu. K primerjavi vzhoda in zahoda. Nam je svoboda pojem življenjske vrednote, nič mnogo drugačen kakor lepota ali karkoli podobnega, kar je nedoločljivo in je v svojem zadnjem bistvu lastnost življenja ali točneje, življenje ustvarjajočega človeka. Na vzhodu pa vlada nad ljudmi neskončnost. Dočim se vzhodni kontemplativni duh v svojem najvišjem vzponu vedno dotipa vrat večnega molčanja ter se razboli v tegobni sli, da bi utonil v njem kakor glas v polnočnem brezzvočju, gore nad kraji, kjer solnce zahaja, drugi bleščeči vzori, ki jih drzni, od žeje krvi in srca trpinčeni Prometej ugneta v svoj vsakdanji dan, da ga ovenča s slavo neminljivih dejanj. Ti vzori — lepota, svoboda — so stvari naše zapadne narave, so del njene vroče stremiljive vsebine.

Narava pa ni kaos, ampak red. In red, po katerem teži in ga ustvarja načelo svobode, ne more biti mrtva oblast, nasilje prava, samovolja individualija. Ta red je sam po sebi nenehno vrednotenje, ta red ni dognana

oblika, pač pa očiščujoč proces, ki užiga v človeštvu boj za vse vrednote hkrati. Nabrekel je od volje po zdravem sožitju, s plodno energijo izkušenj in spoznanja nabit organizem je, strasten boj zopet smrt. Kajti v zakonu narave je, da nikdar ne teži po svobodi, ki ubija.

Ali svoboda je nevaren element za vsakogar, ki ni sposoben doumeti njene v naravi utemeljene etike. Njen namen ni grobo prijemljiv, utilitaren, tisti, ki umaže človeka in dejanje z blatom neodgovorne koristi, pač pa drug, prav nič mističen, čeprav višje, občečloveško, dejal bi občeživljenjsko pojmovan. V drobovju naše zemlje gori strahovita sla po rasti, plodovi njene maternice so en sam krvav smeh, ki vre k življenju. Živeti v nekem višjem smislu, živeti radi obnove, živeti, da dozori spočeto in se žrtvuje za novo kal, to je pot prave človeške pokorščine zakonom narave. Radi tega je ni svobode posameznika ali naroda ali katerekoli celice, ki snuje nove oblike življenja, ki bi bila, oziroma ki bi smela biti sama sebi namen. Čim se prevesi preko te meje, pade nanjo senca smrti. Ta čista etika, v polni meri živa le v borbi za svobodno izmeno tvornih sil, je morda najbolj neizprosna in najbolj zdrav zakon, ki vzdržuje življenje. In vsakomur, kdor iz srca ljubi svet, gre za življenje.

IV.

Kadarkoli premišlujem o zadevah sveta, se spomnim svojih mladih let. Ko sem bil še šolar, sem vsako jutro strmел iz svoje klopi v dremavo obličje cesarja Franca Jožefa na steni. Mnogo sem lepega bral in čul o njem, pri neštetih mašah sem bil, ki so se brale za Njegovo apostolsko Veličanstvo, nič koliko pridig sem poslušal o očetovski dobroti cesarske hiše, ki da obisipa svoje podložne narode z njo, in vendar ni bilo v mojem srcu nekaj v redu. Kadar smo peli cesarsko himno, sem vedno po nepotrebnem povzdignil svoj glas, da sem bil potem zaprt, češ da sem se nespodobno drl. In često sem se doma, kadar sem bil sam v sobi, udajal pregrešnemu premišljevanju, kdaj se bo tam na cesarskem dvoru kaj spremenilo in bo prišlo nekaj čisto drugega. Pa tudi pozneje, ko sem bil še v gimnaziji, je bilo vse, kar me je sivega, praznega, omejenega in mrkega obdajalo, v neki čudni zvezi s tem dremavim, v nobenem pogledu zanimivim cesarskim obrazom. To sem ostro občutil, kamorkoli sem stopil, v gimnazijo, na pošto ali če sem na davkariji kaj opravil za očeta — povsod isti zoprni, zaprašeni cesarsko kraljevi dolgčas, povsod ista cesarsko kraljeva praznота duha. Tako se zavedam, kakor daleč mi seže spomin, da sem vso mladost preživel prav za prav nič vedeli, da je bilo takih otrok, kot sem bil jaz, še več, dà, da so Cankar nagajivo zarežal vsej častitljivi Avstriji v obraz, je v meni logično zavrnilo v do dna obseženem spoznanju: „Svoboda!“

Ob tem spominu se vedno vprašujem, ali niso vsi politiki tistih časov prav nič vedeli, da je bilo takih otrok, kot sem bil jaz, še več, da, da so cele plasti ljudstva živele daleč proč od tega, kar so oni učili, brez njihovega povečevanega cesarja? In ali niso politiki včasih sploh malo čudni, kaj malo razumljivi ljudje? Skoraj se mi zde podobni bitjem, ki za steklenimi stenami uganjajo različne stvari, mahajo z rokami, odpirajo usta in so videti od razburjenja zaripli v obraze — toda tja med množice ni čuti njih glasu? Vsa njihova fizična in razumska telovadba se tolikokrat odigrava daleč stran od gledalcev, v nekem popolnoma svojstvenem svetu, odrezanem od živih občutkov in želja.

Te misli se nikakor ne morem otresti zlasti zadnjih deset let, ko najmanj polovica sodobne Evrope z velikim truščem pokopuje svobodo. Pri tem se mnogo govori o prerojenju narodov in o slavni domovini, Cezarjev je najti za vsakim oglom, ob bučnih paradah teptajo njih škornji srca in duše kot ničvreden pesek na poti do veličastja vseмогоčne samovolje. Bog ve, ali se ti atletski grobarji zavedajo, da živijo poleg njih, pod istim soncem, milijoni ljudi, ki so jim njih besede prazen zvok in katerim gori, morda čisto nezavedno, v prsih neki drugi, njim mnogo bližji, mnogo dražji obraz sveta?

Vsa zgodovina modernega Evropca je borba za svobodno izpoved resnice in za osvobodjenje vsakokratnih nosilcev razvoja. Z drugo besedo, to je njegov neumrljivi aktivizem, ki gine od gnusa, kadar začuti močvirje zastaja, in ki je prav radi te volje po čistosti in zdravju bil sposoben, žrtvovati danes osebnost na račun celote, jutri celoto na račun osebnosti. Vsa zgodovina modernega Evropca je ena sama strastna potrditev življenja, zato sije nad dialektiko njegove rasti ves čas eno samo sonce: svoboda. Tega vzora se ne da pokopati. Bučne parade so le posmrtnice nad grobom njegove časne, iz drugačnih pogojev v življenje obujene podobe, ne pa nad vzorom samim.

Naš današnji svet je kakor ladja, ki je dvignila sidra. Dolgo desetletje po vojni se je zdelo, da stojimo na mestu, ali zdaj vemo, da se je razvoj premaknil kakor plaz. Zdaj vemo, da zopet marširamo. Stara svoboda, svoboda 19. stoletja je mrtva, ker je mrtev tudi njen čas. Svoboda bodočih dni pa živi, ker živi boj zanjo. Kdor se danes vprašuje po njeni vsebini, jo je skoro že zamudil. Kajti človek ni nikdar vpil po svobodi, ne da bi ga hkrati v dno duše presunil njen časovni in obči smisel. Krik po svobodi je vedno tudi že doživljena moč tvorne napetosti ob tla tiščanih sil, ki čakajo svoje ure, da se s slastjo prelije v dejanja, v rast.